

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертаційну роботу
Шевченка Сергія Леонідовича
«Методологічна та ідейна кореляція християнської теології і
екзистенціалізму», подану на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук
за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство

Формування основних догматичних положень християнства пройшло складний шлях взаємовпливу основних ідей іудаїзму та давньо-грецької філософії. Сьогодні складно уявити яким могло би бути вчення Христа поза його осмисленням Орігеном, Філоном Александрійським та іншими апологетами християнства, думка яких була вихована грецькою культурою та філософією.

Водночас, тісний зв'язок релігійної та філософської істини супроводжує християнство протягом всієї його історії, наповнюючись різними смислами та набуваючи різного ступеня взаємопроникнення ідей. Цей процес не зупиняється і в сьогоденні. Здійснена Сергієм Леонідовичем Шевченком робота наочно демонструє гостроту живого діалогу сучасної філософії та сучасної теологічної християнської думки. На сторінках дисертації наочно розкривається жива полеміка теологів, філософів, релігієзнавців, які в пошуках істинної природи людського духу, відзеркалюють наявність цього пошуку в людському суспільстві загалом та в кожній сучасній людині зокрема. І, погоджуючись із висловом Г.В.Ф Гегеля про те, що «філософія – це епоха осягнена розумом», завдячуючи праці Сергія Леонідовича, ми можемо доповнити класика філософії тим, що не лише філософія, але і теологія – це епоха осягнена розумом. А, відтак, можемо впевнено стверджувати, що означений діалог філософії та теології, розуму та віри є однією із характерних та найвиразніших рис нового інформаційного суспільства. Гармонія між розумом і серцем, про яку так багато писав Кароль Войтила, знаходить свій запит в людині початку XXI століття. Означене вказує на актуальність дисертаційної роботи Шевченка Сергія Леонідовича.

В дисертації використано комплексну дослідницьку методологію, що передбачає залучення широкого міждисциплінарного джерельного матеріалу

філософського та теологічного спрямування. Наголошуємо на тому, що філософсько-релігієзнавчий аналіз, представлений у роботі, здійснений на основі теоретичного підґрунтя із застосуванням широкої джерельної бази як вітчизняного, так і англomовного походження. Наукова цінність дисертаційної роботи С.Л. Шевченка полягає в наявності високої культури аргументації висунутих положень. Усі твердження і висновки мають переконливий характер, оскільки спираються на теоретично обґрунтований та емпірично підкріплений аналіз.

Аналіз теоретичних положень та висновків дослідження дає підстави вважати дисертацію Шевченка Сергія Леонідовича актуальною і важливою для розбудови релігієзнавчої галузі знань та методологічної бази її вивчення. Вважаємо, що завдання і мета, поставлені дисертантом, мають фундаментальний теоретичний і прикладний характер, що сприяє посиленню теоретико-практичного рівня дисертації. Усі положення, які виносяться на захист, підкріплені переконливою аргументацією. Змістові дисертаційної роботи притаманна методична і концептуальна цілісність, гармонійність наукового викладу, позбавленого однобічних чи категоричних висновків.

На основі критичного опрацювання значної кількості літературних джерел теологічної та філософської думки автор знаходить чіткі критерії не лише методологічної та ідейної кореляції, але і методологічного розмежування класичної та екзистенціальної теології. Вагомим за своїм науковим внеском є висновок дисертанта про те, що «у своїй специфіці кореляція екзистенціалізму і християнської теології розгорталася у двох методологічно відмінних напрямках – к'еркегорівському (екзистенціальному, репрезентованому працями С. К'еркегора, Г. Марселя, Ж. Марітена, М. Бердяєва) та гайдеггерівському (екзистенційному, представленому ідеями Р. Бультмана, Р. Нібура, Д. Бонхьоффера, Дж. Маккуоррі) (стр. 29).

Глибина опрацювання широкого масиву різноманітної не лише джерельної бази, але і критичної літератури розкривається у чисельних дискурсах автора, обґрунтуваннях його позиції у розумінні місця і ролі

філософії у становленні сучасної теологічної думки. Зокрема, автор полемізує з Т.М. Ярошенко зауважує, що «не вірно також «С. К'єркегора визнати фундатором і творцем філософії страждання у європейському філософському дискурсі» (стр. 55), чітко виявляє розбіжності між концепціями Р. Бульмана та Дж. Маккуоррі (стр. 207) тощо.

Грунтовне знання як філософії, так і сучасної теології дозволило автору виявити та наочно продемонструвати ідейну та методологічну кореляцію християнського та філософського екзистенціалізму на чисельних сторінках дисертації. Усвідомлення взаємопроникнення ідей, між тим, базується на чіткому визначенні відмінності між предметом філософії та теології. Зокрема, автор зауважує: «якщо позиція вченого завжди є об'єктивною, передумовою якої є виключення будь-яких елементів, пов'язаних зі специфічними особливостями його особистості, то позиція філософа, наполягав К'єркегор, повинна цілком визначатися його особистістю, вона принципово не може бути об'єктивною. І цей засновок є принципово важливим теологічно. Він справді є принциповою межею, яка розводить у різні боки філософію, що прямує до об'єктивності істини, і теологію, яка присвячує свої дослідження зовсім іншим речам» (стр. 116). Відповідно, варто зауважити на адекватності та влучності вжитку поняття «кореляція» в контексті взаємовпливу ідей та методології філософії та теології ХХ – ХХІ століття. Автор, на чисельних сторінках дисертації, показує процес тісної взаємодії християнських та сучасних філософських ідей, в якому не справедливо було б виокремлювати лише вплив філософії на методологію християнства, як це здійснюється чисельними українськими та закордонними дослідниками. Це дійсно складний і неоднозначний процес взаємодії та взаємовпливу, найадекватніший вираз якому знайшов автор – кореляція.

Значним внеском в академічне релігієзнавство є дослідження автором творчості Говарда Слейта, Мерольда Вестфаля, роботи яких, як справедливо зауважує автор, «загалом невідомі в Україні» (автореферат, стр. 26). Водночас, зазначені автори демонструють постмодерністське мислення, якому притаманне поєднання екзистенціалізму, феноменології, герменевтики

та інших ідей та методів сучасної філософії та християнства. Означена тенденція вказує на зародження нової парадигми єдності в багатоманітті, певного розмивання не лише межі між філософією та теологією, а і між різними теологічними конфесіями. Означені теологи, віросповідно, безумовно, належать до тієї чи іншої конфесії, водночас в роботах своїх започатковують та утверджують новий постмодерністський теологічний дискурс, який долає конфесійні розбіжності. В умовах широкого поліконфесійного середовища України та наявного протистояння в межах християнства, означений дискурс є досить корисним для наслідування, про що стверджує і сам автор: «синтез теології та екзистенціалізму, який ще у ХХ ст. мав неабияку практичну значущість для подальшого їхнього оновлення, і у нашу добу Постмодерну та глобалізації вочевидь сприяє збереженню християнства як найвідомішої культурної парадигми, яка відповідним чином систематизує моральне життя суспільства» (стр. 198).

Вітак, дисертаційне дослідження Шевченка Сергія Леонідовича має виразний прикладний характер як в межах філософії та релігієзнавства, так і в контексті теології. Оскільки дисертація Шевченка С.Л. робить значний внесок у сучасні дослідницькі стратегії філософії, релігієзнавства, теології, основні положення дисертаційної роботи можуть використовуватися в подальшому дослідженні проблем сучасного екзистенційного філософсько-теологічного дискурсу. Матеріали та висновки дисертації будуть корисними у процесі викладання релігієзнавчих та інших гуманітарних дисциплін, органами влади, експертами, що займаються релігійними процесами, засобами масової інформації, представниками релігійних організацій. Слід зазначити, що наведені результати дослідження вдало проясняють та конкретизують теоретичні положення дисертації, а також демонструють її практичну значущість.

Вагомі здобутки, переваги та позитивні риси дисертації не виключають наявності певних зауважень, а деякі твердження стимулюють до полеміки та дискусійного обговорення.

1. У параграфі 2.1.2. «Концепція «нового християнства» С. К'еркегора та інтерпретація його ідей у релігійному екзистенціалізмі» розкриваючи розуміння К'еркегором феномену віри, автор неодноразово здійснює порівняння з розумінням віри Гегелем. Означене порівняння видається не зовсім доречним в контексті розуміння пливу ідей С. К'еркегора на релігійний екзистенціалізм.
2. Дещо дискусійним, на наш погляд, виглядає висновок дисертанта про те, що «С. К'еркегор загалом не створив певного нового богослов'я – мета його концепції була швидше релігійно-терапевтичною, а не теологічно-концептуальною» (стр. 111). Водночас, сам автор на попередніх сторінках висловлює наступне: «Протягом усього періоду формування своєї світоглядної концепції, данський мислитель намагався у найрізноманітніших формах своєї проповідницької есеїстики розробити й ствердити концепцію людини, яка б мала право зростати у християнській любові, надії, радості і мирі тому, що ця людина, й кожний індивід, зокрема, на його глибоке переконання, не є духовно гнобленим рабом будь-якого соціального устрою» (стр. 107). На нашу думку, означене вказує більшою мірою на риси цілісної, завершеної релігійно-філософської концепції, а не релігійно-терапевтичної.
3. Аналізуючи значення творчості М.Бердяєва для сьогодення, автор визначає духовний стан сучасності як стан «розвитку тенденції до духовної деградації» (стр. 148). Не можемо погодитись з даним твердженням. Сучасне людство проходить період переходу до нової інформаційної доби, яка докорінно змінює усталені форми буття, цінності, уявлення тощо. За таких умов усі сфери буття піддаються трансформаціям. Враховуючи попередній поступ людства, кожна нова епоха виходила на якісно новий щабель розвитку. В тому рахунку і в духовному контексті. Продемонстрований у дисертації живий філософсько-теологічний дискурс також, на нашу думку, швидко вказує на трансформації духовності, а не на її деградацію.

4. Високо оцінюючи внесок дисертанта у осмислення православного екзистенціалізму, звернемо увагу на те, що слушним було б проаналізувати праці сучасного грецького богослова митрополита Іоана Зізіуласа, творчість якого справляє суттєвий вплив на формування новітніх православних парадигм та залучити до дослідження праці сучасних українських теологів.

Висловлені зауваження носять характер рекомендаційних побажань для майбутньої плідної наукової творчості дисертанта й не знижують науково-практичну цінність представленої дисертації. Дисертація С.Л. Шевченка пройшла належну апробацію, результати дослідження опубліковані у достатній кількості статей у наукових фахових виданнях. Автореферат належним чином відображає основні положення дисертації. У цілому роботу можна оцінити як системне, всебічне, цілісне і пошукове дослідження проблеми; в ній дано приріст наукової новизни з поставленої проблеми. Висновки і положення новизни, сформульовані в дисертації, є обґрунтованими, а результати дослідження достовірними. Зміст автореферату й наукові статті, опубліковані у фахових виданнях, є відповідними основним положенням дисертації. Дисертаційна робота відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року, а дисертант – Шевченко Сергій Леонідович заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство.

Офіційний опонент:

доктор філософських наук, доцент,

Завідувач кафедри філософії

та соціально-гуманітарних дисциплін

Національної академії статистики,

обліку та аудиту

Т. В. Гаврилук